

STVARANJE BANOVINE HRVATSKE. REAKCIJA NA SPORAZUM

KNEZ PAVLE O „SRPSKO-HRVATSKOM" SPORAZUMU PREMA NEMACKIM OCENAMA

11. januara 1939.

... 3) O srpsko-hrvatskom sporazumu Knez namesnik se izražavao optimistički kao i ministar predsednik Cvetković. Imam utisak da je ovo pouzdanje iskreno. Obojica su dopuštali da je do ovog sporazumevanja došlo i da je bilo moguće samo pod pritiskom spoljnopolitičkih događaja. Oni su dodali, takođe, da ima još mnogo teškoća koje treba savladati da bi se sporazum ostvario u praksi, ipak obojica su izrazili zadovoljstvo sa dosadašnjom saradnjom Srba i Hrvata u vladi i izjavili su da s obzirom na međusobnu saglasnost snaga koje učestvuju postoje svi izgledi da se između Srba i Hrvata zasnaju trajni i dobri idnosi i plodna saradnja. Među zvanicama na gozbi kod Kneza gotovo -edovno nalaze se i Hrvati. Sem toga, Knez je ispoljio svoju spremnost, Dodstaknut sa hrvatske strane, da uskoro učini zvaničnu posetu gradu Zagrebu...

1prilski rat 1941, 133—136.

NEMCI O POLOŽAJU JUGOSLAVIJE POSLE PADA MILANA STOJADINOVIĆA

9. marta 1939.

... Autoritativni oblik vladavine ustupio je mesto demokratsko-parlamentarnom. Srpska hegemonija je poljuljana, a kičma Hrvata je ojačala. Politički uticaj armije čije su oličenje raniji srpski generali nije nogao da dođe do izražaja. Odluka Kneza namesnika da se obrazuje dada Cvetkovića mogla se sprovesti jedino sve većim prodiranjem bratskih oficira na važne srednje komandne položaje. Svojim ličnim ažovanjem prilikom postavljanja Nemačkoj naklonjenog ministra spoljnih poslova Cincar-Markovića i Italiji naklonjenog ministra vojnog Neića Knez namesnik je vodio računa o željama Osovine.

Promena vlade naišla je na simpatije kod zapadnih sila i ide u rilog njihovih ideoloških tendencija u zemlji...

prilski rat 1941 151.

GERING U RAZGOVORU S MUSOLINIJE O POLOŽAJU JUGOSLAVIJE

15. aprila 1939.

... Unutrašnja situacija Jugoslavije je dosta kritična. Hrvati i Sr-, i, manje-više, podjednakim snagama dejstvuju jedni protiv drugih. H-ati bi, na primer, mogli da poremete svaku mobilizaciju zemlje prime-

IZBORI ZA NARODNU SKUPŠTINU

11. decembra 1938.

Red. broj	Banovine			Pojedine zemaljske liste dobile su glasova						Broj kandidata po zemaljskim listama				Pojedine zemaljske liste dobile su poslanika						
				Broj glasača			Dr. Milan Stojadinović		Dimitrije Ljotić		Dr. Vlatko Maček		Dr. Milan Stojadinović	Dimitrije Ljotić	Dr. Vlatko Maček	Ukupno	Dr. Milan Stojadinović	Dimitrije Ljotić	Dr. Vlatko Maček	Ukupno
				Broj birača	Ukupno	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%								
1.	Dravska	320.361	216.610	67,61	170.257	78,60	1.127	0,52	45.226	20,88	34	24	78	141	29	—	—	29		
2.	Drinska	427.677	335.141	78,36	193.059	57,61	3.762	1,12	138.320	41,27	87	39	141	267	34	—	5	39		
3.	Dunavska	713.593	520.587	72,95	373.070	71,66	17.573	3,38	129.944	24,96	135	53	160	344	49	—	4	53		
4.	Moravska	428.630	326.778	76,24	247.243	76,66	817	0,25	78.718	24,09	84	41	114	239	40	—	1	41		
5.	Primorska	270.321	213.630	79,03	42.854	20,06	2.427	1,14	168.349	78,80	43	24	67	134	14	—	10	24		
6.	Savska	816.967	657.294	80,45	112.386	17,10	2.147	0,33	542.761	82,57	118	76	124	318	45	—	31	76		
7.	Vardarska	451.831	303.457	67,16	228.035	75,17	130	0,04	75.232	24,79	110	45	125	280	42	—	3	45		
8.	Vrbaska	295.063	213.184	72,25	108.068	60,69	1.205	0,57	103.911	48,74	59	26	94	179	20	—	6	26		
9.	Zetska	265.037	200.742	75,74	129.154	64,34	1.047	0,52	70.541	35,14	70	33	100	203	27	—	6	33		
10.	Beograd	90.806	51.618	56,84	39.597	76,71	499	0,97	11.522	22,32	5	5	10	20	5	—	—	5		
11.	Nosilci zemalj. kandidatskih lista	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	2		
Ukupno		4.080.286	3.039.041	74,48	1.643.783	54,09	30.734	1,01	1.364.524	44,90	745	371	1.013	2.129	306	—	67	373		

njujući taktiku opstrukcije. Ako bi Jugoslavija suviše skrenula prema Britaniji i Parizu, bilo bi potrebno da se Hrvatima daju samo neka ohrabrenja i Jugoslavija bi bila potpuno nesposobna za akciju. Stojadinović je shvatio ovu situaciju i zato je prihvatio tesnu saradnju sa Osovinom. Osovina ima svoj sopstveni interes u miroljubivom razvoju događaja u Jugoslaviji. Ako bi, međutim, držanje Jugoslavije u spoljnoj politici postalo nesigurno i time izazvalo podozrenje sila Osovine, onda bi takav interes prestao . . .¹

Aprilski rat 1941, 176—179.

DEKLARACIJA HRVATSKOG NARODNOG ZASTUPSTVA

15—16. januara 1939.

„Hrvatsko narodno predstavništvo, kao jedino legitimno predstavništvo hrvatskog naroda, izabrano 11. decembra 1938. došlo je danas, 15. januara 1939. godine, u glavni grad Zagreb na savetovanje pod predsedništvom dr Vlatka Mačeka. Posle izveštaja poslanika razmotrena je svestrano politička situacija i narodno predstavništvo hrvatske došlo je do sledećih zaključaka:

... Iz tih razloga su izbori od 1. decembra raspisani po takvom Zakonu za koji je tadašnji i sadašnji ministar predsednik 1935. godine službeno izjavio da taj Zakon predaje izbore policiji u ruke. Na osnovu dokaza je utvrđeno da su ovi izbori sprovedeni pomoću terora, prevare, korupcije i falsifikata. Zato se oni koji su dobili većinu, što je objavljeno na dan 10. januara 1939. godine u Beogradu, ne mogu smatrati narodnim zastupnicima (predstavnicima). Jedno takvo sastavljeno narodno predstavništvo nije ništa drugo nego jedan pokušaj više da se prisilni apsolutistički režim prikrije pod ogrtačem parlamentarizma i da se tako i dalje održi. Zbog toga hrvatsko narodno predstavništvo odbija svaku saradnju sa takvim jednim prividnim predstavništvom.

Hrvatsko narodno predstavništvo ne može da prizna zakonitim takav nasilni i strani režim koji ne odgovara hrvatskom narodu. Hrvatski narod skup (sabor) objavljuje sve ugovore i obaveze ništavnim i neobaveznim koje neodgovorni režimi zaključče ili preuzmu, kao i ako to učini u ime hrvatskog naroda.

Hrvatski narod je pružio mnogo dokaza da želi da se politička pitanja na prijateljski način reše, i to po cenu najvećih žrtava. Ali prirodno je i razumljivo da jedan civilizovani narod neće večito i mirno ia podnosi da mu se oduzima pravo bivstvovanja i slobode i da mu

¹ Koristeći državni aparat i oslon na JRZ, Stojadinović je na poslednjim skupštinskim izborima u Kraljevini Jugoslaviji uspeo da ostvari Pirovu pobedu nad Udruženom opozicijom. Februara 1939. ministarski politički komplot (Korošec, Spaho, Krek, Snaj, Dž. Kulenović i Cvetković), iza kojih je stajao knez Pavle, >borio je Stojadinovića. Stojadinović se očigledno pokazao neprikladan za razgovore sa Mačekom, a na drugoj strani je pokazao lične pretenzije, preko čega knez nije šeo da pređe. U dotadašnjem političkom životu bile su se nakupile negativne tendencije; zapadne demokratske države su sa nepoverenjem gledale na Stojalinovićevo politiku približavanja Rimu i Berlinu, dok su se protiv jugoslovenskog „dučea“ svrstale sve opozicione snage u Jugoslaviji. U međuvremenu Stojadinović se uljuljkivao i iluzijama da je bilans njegove vladavine više nego blistav, ne Dsećajući do kog stepena je bio širok jugoslovenski i međunarodni front protiv ije. Sam knez je počeo da u ovom „apašu“ gleda čoveka nezajažljivih ambicija iperenih i protiv sujetnog Karadorđevića, kojemu je pripremao položaj koji je Vlusalini u Italiji obezbedio Viktoru Emanuelu III.

se nasilno otkazuje pravo da određuje svoju sudbinu u slobodnoj zajednici slobodnih naroda.

Hrvatski narod je pri svim izborima, kao i u svim manifestacijama svog nacionalnog života uvek naglašavao svoje neizbrisivo pravo na samoopredeljenje i to čini i ovom prilikom preko svoga legitimnog predstavnštva.

Hrvatsko nacionalno predstavnštvo, ispunjavajući svoju dužnost, skreće pažnju svih odgovornih faktora kako ove državne zajednice tako i svih evropskih država, naročito velikih sila, na neodrživost i opasnost sadašnjeg stanja. Princip prava i slobode kao i savesti i dužnosti nalaže da se u interesu mira preduzmu takve mere putem kojih će biti osigurano sprovođenje prava samoopredeljenja hrvatskog naroda.

Hrvatski narod se nada da neće biti prisiljen da pristupi samoodbrani u svojoj osnovanoj težnji da živi u pravičnom miru. U suprotnom slučaju hrvatsko narodno predstavnštvo odbacuje od sebe, u ime hrvatskog naroda, svaku odgovornost za događaje koji bi mogli da nastanu u ovom delu Evrope bez njegove krivice.

Hrvatsko nacionalno predstavnštvo daje svome predsedniku i vodi hrvatskog naroda, dr Vlatku Mačeku, neograničeno poverenje i potpuno slobodne ruke, da on u svoje ime sve potrebno preduzme da bi se ostvarilo pravo samoopredeljenja hrvatskog naroda".²

V. Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, I, Beograd, 1972, 58—59.

IZJAVA DRAGIŠE CVETKOVIĆA O HRVATSKOM PITANJU

10. marta 1939.

Deklaracija Kraljevske vlade jasno je obrazložila ovu orijentaciju naše unutrašnje politike: odlučno i brzo pristupiti rešavanju svega onoga, što danas obuhvata pojam Hrvatskog pitanja . . . Ovo je jedan od izvanredno važnih problema i njegovom rešavanju ima se pristupiti u punoj ozbiljnosti i punoj iskrenosti. Ovo je jedan problem koji se ne može rešiti jednim potezom pera, a ne može se rešiti ni jednostranim aktom, već samo putem zajedničkog političkog dogovora.

Analizujući sadašnje stanje u kome se i ovo važno pitanje nalazi, mi možemo, a mislim da se s tim slažu i naša braća Hrvati, pre svega konstatovati da je u prvom redu potrebno stvoriti bolje međusobne odnose i veće poverenje. Grube greške, učinjene usled pogrešnog shvatanja ovoga problema, moraju se ispravljati.

Ovo ispravljanje ima se izvršiti što pre. Ono ima da osigura da se stvori puna prijateljska atmosfera u kojoj će se pregovori moći mnogo lakše voditi i sa mnogo većim izgledima na uspeh . . .

Kad je reč o sporazumu, onda svakako ne može biti reči o diktovanju jedne volje. Ovaj preduslov moraju pošteno i lojalno ispuniti obe pregovaračke strane.

Važno je za sve nas, da se jednom za svagda odbace sve predrasude iz prošlosti, da se računa sa stvarnim činjenicama i da se radi iskreno, odlučno i brzo. Razum mora da vlada nad osećanjima.

² Hrvatsko narodno zastupstvo sačinjavali su svi poslanici HSS izabrani na izborima 1938. Ono je davalo neograničeno poverenje i mandat svome „vodi“ Mačeku da preduzme sve što je bilo u interesu rešenja hrvatskog pitanja u Jugoslaviji. Isto telo je i 8. maja 1939. potvrdilo Mačeka za legitimnog predstavnika hrvatskog naroda, dajući mu ovlašćenje za sve akcije u unutrašnjoj i spoljnoj politici, s tim što mu opstanak i sloboda; hrvatskog naroda moraju biti iznad svega.

Ako su izvesni krajevi naše domovine (bez njihove krivice i vo lje), u prošlosti geografski i kulturno bili podvojeni, u takvome živom razvijali i svoj posebni narodni individualitet, pa se posle 20 godina zajedničkog života i danas tako osećaju, onda treba računati sa tim činjenicama i tražiti takvo rešenje, koje će u okviru ove države realizovati njihove poglede i omogućiti normalan i zajednički život.

Rešenje u svakom slučaju mora biti takvo da Hrvatima stvori i formalnu i stvarnu ravnopravnost u granicama ove državne zajednice, koju oni ni jednim svojim političkim aktom nisu porekli. Samo tako možemo učvrstiti Jugoslaviju, njenu unutrašnju snagu, a preko toga i njenu otpornost i prestiž u međunarodnom životu.

Ako se do ovakvog shvatanja i rezultata, posle 20 godina našeg zajedničkog života, ne dođe, moralnu odgovornost pred narodom i istorijom nosiće oni koji svojim uskim i jednostranim shvatanjem onemogućće ovo veliko delo konsolidacije i unutrašnjeg mira . . .³

V. Terzić, n.d., 78.

MAČEKOVI PREGOVORI S RIMOM

Marta 1939.

... Prilikom lova s knezom namjesnikom Pavlom u Beogradu upoznao sam Hrvata, markiza Bombellesa, koji mi je opisan kao provincijski plemić, prinčev prijatelj i veliki lovac. Danas sam ga primio u Rimu u posjetu, za koju sam smatrao da je obična pristojnost.

Međutim, on je odmah punim jedrima zaplovio u politiku i izjavio, da dolazi kao Mačekov tajni izaslanik. Razglabao je odnose između Hrvatske i Srbije i uvjeravao me, da je provalija između ovih zemalja toliko duboka, da je svaka pomisao izmirenja promašena. Hrvati su u stanju moralnog, političkog i privrednog ropstva. Kad bi jednog dana Hrvati mobilizacijom dobili oružje u ruke, puške bi same opalile na Srbe.

Ideal Hrvata je Nezavisna država sa talijanskim princem na čelu, ili još bolje — personalna unija sa talijanskim kraljem. Bombelles nije tražio ništa. Želio je samo da nam saopći, da bi bili na oprezu prema uvijek nevjernoj politici Beograda. Naročito poslije pada Stojadinovića ta politika je otvoreno orijentirana za demokracije, protiv Osovine.

Iz jasnih razloga, bio sam vrlo oprezan. Naglašavam našu vjernost beogradskim ugovorima tako dugo, dok se Srbi prema nama budu ispravno držali. Ipak kažem Bombellesu, da sam spreman da ostanem

³ Pad vlade Milana Stojadinovića je otvorio put za pregovore krune sa hrvatskom opozicijom. Novi predsednik vlade Dragiša Cvetković, radikal iz Niša, bio je izvršilac politike kneza Pavia. Poznat je i" pod nazivom „knežev kurir". Pad Stojadinovića i dolazak člana njegove vlade Cvetkovića za predsednika, obeležio je prekretnicu u oblasti unutrašnje politike, jer je vlada deklaracijom istakla svoju specijalnu misiju u cilju pronalaženja sporazuma sa Hrvatima na bazi jednakosti i ravnopravnosti. Naknadna izjava predsednika vlade istakla je narodni individualitet Hrvata. U spoljnoj politici vlada je stavljala do znanja da ne unosi promene, što je Cvetković potvrdio Viktoru fon Herenu, nemačkom poslaniku u Beogradu. O tome govori i naimenovanje Aleksandra Cincar-Markovića, dotadašnjeg poslanika u Berlinu, za ministra inostranih poslova. U delu hrvatske štampe pad Stojadinovića je protumačen kao dokaz više da je hrvatsko pitanje međunarodno pitanje i da ga „beogradski vlastodršci ne mogu rešavati po svojoj želji".

s njime u vezi; ako bi se položaj promijenio mi možemo uzeti u obzir hrvatsko gledište pri donošenju naših političkih odluka . . .

Razmišlja (Duće, B.P.) o mogućnosti, da zasad ne šalje nove trupe u Libiju i da preko Londona potraži sporazum s Francuskom (podcrtao autor) ali odbacuje ovu zamisao. Na moj savjet odlučuje da poduzme korak kod Nijemaca radi hrvatskog pitanja. Treba reći glasno i jasno, da mi ne bismo mogli pristati ni na kakvu promjenu sadašnjeg jugoslovenskog stanja u Hrvatskoj, a da svoju politiku ne bismo podvrgli potpunom i temeljitom preispitivanju . . .

„ . . . 30. ožujka (1939). Prijem Bombellesa. Donosi ozbiljne vijesti iz Hrvatske. Separatistički pokret razvija se brzinom usova. Ne razumijem pravo uzrok njegove posjete, osim dviju stvari, koje mi je otvoreno razložio: ‚Doći u lični dodir s Pavelićem, koga smatraju jedinim čovjekom akcije, i novčana potpora da bi se među hrvatskim masama povela propaganda u korist Italije‘. (Podcrtao autor).

„ . . . Ugovorio sam novi sastanak u nedelju, nakon što izvijestim Ducea.“

„ . . . Mačekov izaslanik, Carnelutti, traži obavještenja o našim razgovorima i eventualnim obavezama s Pavlom.

S naše strane nema nikakvih promjena, pošto Beograd nije preuzeo nikakvu formalnu obavezu da će pristupiti Osovini.

Na to mi Carnelutti saopćava slijedeće:

- 1) Maček nema više namjeru, da se sporazumije s Beogradom;
- 2) Ponovo pristupa svojoj akciji za rascjep;
- 3) Traži zajam od 10 milijuna dinara;
- 4) Spreman je da u roku od 6 mjeseci, na naš zahtjev podigne ustanak. Ugovorio sam sastanak nakon svog povratka iz Njemačke radi produženja pregovora“.

„ . . . Razgovor s Carneluttijem, koji se vratio iz Zagreba. Danas potvrđuje, da je Maček čvrsto odlučio da odbaci svaki sporazum s Beogradom i da pripremi pobunu. U posebnom zapisniku utvrdili smo i ugovorili slijedeće točke:

- 1) Italija sa 20 miliona dinara financira Mačekov hrvatski pokret;
- 2) Maček se obavezuje da će pripremiti revoluciju u roku od 4—6 mjeseci;

- 3) Odmah će pozvati talijanske trupe, da osiguraju red i mir;

- 4) Hrvatska će se proglasiti nezavisnom državom u savezu s Rimom; imat će svoju vladu, ali ministri vanjskih poslova i narodne odbrane biti će zajednički s Italijom;

- 5) Italija će moći da drži oružane snage u Hrvatskoj i da ima generalnog namjesnika, kao što ga ima u Albaniji;

- 6) Poslije nekog vremena odlučit će se o mogućnosti sklapanja personalne unije.

Duce je pročitao i odobrio zapisnik; želi da ga potpiše i Maček. Zbog toga sam ga po sigurnom čovjeku poslao u Zagreb. Tokom slijedeće nedelje mi ćemo započeti isplatu u Ziirichu.

Mussolini je sav obuzet mišlju, da razbije Jugoslaviju i da pripoji kraljevinu Hrvatsku. Pothvat smatra prilično lakim, a kako stvari sada stoje i ja držim, da ima pravo.“⁴

Dnevnik grofa Ciana, Zagreb, 1948, 48—59, 78, 80; F. Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, II, 137—141.

⁴ Prema Lj. Bobanu Musolini je maja 1939. ovlastio Čana da finansijski podrži Mačekovu separatističku akciju. Karneluti je izjavio, kako ističe Čano,

23. avgusta 1939.

Smatrajući da je Jugoslavija najbolji jamac nezavisnosti i napretka Srba, Hrvata i Slovenaca; u cilju što pouzdanijeg očuvanja javnih interesa, Predsednik kraljevske vlade Dragiša Cvetković i³ redsednik Hrvatske seljačke stranke i Seljačke demokratske koalicije ir Vlatko Maček, prilazeći rešavanju hrvatskog pitanja, posle dužih vezanja, složili su se u sledećem:

„da je Maček još odlučniji u tome da s Beogradom ne ulazi u sporazum i da ripremi pobunu. Tog dana je bio sastavljen i ovaj tekst sporazuma: „Ministarstvo vanjskih poslova, Rim, 26. svibnja 1939. Dana 26. svibnja 1939. između Nj/e/ove/ E/kselencije/ grofa G. Ciana, ministra vanjskih poslova, i gospodina ing. Amadea Carneluttija, specijalnog izaslanika dr Mačeka, vođe Hrvatske seljačke itranke, u prisustvu gospodina commendatora Anfusa, ugovoreno je kao što ilijedi: 1. Da bi hrvatski pokret mogao postići ciljeve koje je postavio, potrebno e vremensko razdoblje od 4—6 mjeseci. Potrebno je utanačiti, posredstvom gos>odina Amadea Carneluttija, da će, u slučaju rata (conflagrazione), Hrvatska se>jačka stranka zatražiti hitnu okupaciju čitavog teritorija koji želi da bude slo>odan. 2. Po završetku priprema koje treba da dovedu do unutrašnje pobune na irvatskom' tlu, dr Maček će uputiti apel Italiji za vojnu intervenciju. 3. Nepo>redno iza okupacije obrazovat će se vlada pod predsjedništvom dr Mačeka i jed>lim talijanskim namjesnikom. 4. Hrvatska će biti slobodna država u savezu s talijom u utvrđenim granicama. 5. Ministarstvo rata i vanjskih poslova bit će, rvo vrijeme, zajedničko s Italijom. 6. U prvo vrijeme Italija će držati posadu i lostaviti će svog namjesnika u slobodnoj hrvatskoj državi. 7. Nakon okupacije, u vremenu koje će se poblize utvrditi, odlučit će se o mogućnosti personalne nije s Italijom. 8. Talijanska kraljevska vlada odredit će dr Mačeku zajam od 1 milijun dinara u cilju organiziranja unutrašnje pobune. Potpisano: za lab>insku vladu; potpisano: za dr Mačeka.”

Nacrtno je, kaže Boban, po posebnom kuriru poslan u Zagreb i predan Kar>elutiju koji ga je prosledio Mačeku u Rogašku Slatinu. Maček nije prihvatio> acrt o čemu je Kaneluti obavestio Čana. (Lj. Boban, *Maček i politika Hrvatske eljačke stranke 1928—1941, Iz povijesti hrvatskog pitanja*, knjiga druga, Zagreb, 974, 111). Isti istoričar govoreći o tim Mačekovim dodirima sa Čanom, smatra a njihov treba posmatrati u svetlosti više činjenica i okolnosti, među kojima: 1. kontakti Mačeka sa Rimom nisu bili izolovana i usamljena akcija vodstva HSS na međunarodnom planu", već su oni bili deo šire aktivnosti i prema totalitār>em silama i zemljama zapadne demokratije; cilj vodstva HSS je bio da se kori>te antagonizmi zainteresovanih zemalja oko Jugoslavije i Hrvatske s ciljem eće sigurnosti „izvana" i „radi jačanja pozicija u sukobima s Beogradom"; 2. i kontakti sa inostranstvom služili su mu kao orijentacija u razgovorima sa> vetkovićem; 3. Rim je jedno vreme bio angažovan davanjem sugestije i knezu> avlu i Mačeku radi postizanja sporazuma, što je bilo „uvjetovano talijanskim> trahom od njemačkog uplitanja u prilike u Jugoslaviji"; 4. Rezolucija Hrvatskog> arodnog zastupstva od 8. maja 1939. „napadno je naglašavala međunarodni> spekt hrvatskog pitanja, u formi koja je trebalo značiti opomenu i vladajućim> rugovima u Beogradu i zainteresiranim zemljama", tako da je bilo očevidno> :ekvati akcije vodstva HSS u inostranstvu: 5. Sednica vodstva Hrvatskog na> 3dnog zastupstva održana je pre posete kneza Pavia Rimu i Berlinu, pa se str> ovato da ona ne dovede do još veće izolacije HSS. Lj. Boban zaključuje: „Ako> 5 Mačekovi kontakti s Rimom posmatraju u takvom širem okviru... onda oni> glavnom imaju isti smisao i značenje kao i druge akcije vodstva HSS na me> narodnom planu, i u drugim razdobljima i u drugim smjerovima." — (*Isto*,> -7—118.) U postojećoj međunarodnoj krizi i unutrašnjim zategnutostima u Jugo> aviji ove inicijative podsticale su objektivno ustašku aktivnost, snažile desni> irske snage u stranci, pojačavale uverenje Rima o postojanju snaga na koje se> logu osloniti u potencijalnoj agresiji i razbijanju Jugoslavije i jačale sumnie> eograda od nelojalnosti HSS-a prema državi. Ova metoda se po motivima razli> ovala od ustaške, ali je praktično služila njihovoj politici. Maček se, za razliku> i S. Radica, kako se ističe u istoriografiji (B. Gligorijević), nije libio i alterna> ve koja nije bila jugoslovenska.

I Potrebno je obrazovati zajedničku vladu. Ova vlada će po pristanku merodavnih faktora, a na osnovu člana 116 Ustava, izvršiti obrazovanje banovine Hrvatske, na nju sa države preneti odgovarajuće nadležnosti i doneti političke zakone. Ona će, u saglasnosti sa merodavnim faktorima, pripremiti sve što je potrebno za preuređenje državne zajednice.

II Savska i Primorska banovina, kao i srezovi Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko (Derventa), Gradačac, Travnik i Fojnica, spojiće se u jednu koja će se zvati Banovina Hrvatska.

Definitivni opseg Banovine Hrvatske odrediće se prilikom preuređenja države; pri tome će se voditi računa o ekonomskim, geografskim i političkim okolnostima.

Tom prilikom izdvojiće se iz gore navedenih srezova, koji su pripojeni Banovini Hrvatskoj, opštine i sela, koja nemaju hrvatsku većinu.

III U novim jedinicama kao i u državi biće obezbeđena ravnopravnost Srba, Hrvata i Slovenaca, kao i jednako postupanje u pogledu njihovog učešća u vršenju javne službe. Isto tako biće obezbeđena ravnopravnost usvojenih i priznatih veroispovesti. Ustavom će se zajemčiti jednaka osnovna građanska i politička prava.

IV Preneće se u nadležnost Banovine Hrvatske poslovi poljoprivrede, trgovine i industrije, šuma i rudnika, građevina, socijalne politike, narodnog zdravlja, fizičkog vaspitanja, pravde, prosvete i unutrašnje uprave.

Svi ostali poslovi ostaju u nadležnosti državne vlasti na celoj državnoj teritoriji.

Isto tako ostaju u nadležnosti državne vlasti i poslovi koji su od osobitog značaja po opšte državne interese, kao što su: staranje o državnoj bezbednosti, suzbijanje antidržavne i razorne propagande, vršenje policijske obaveštajne službe i osiguranje javnog reda i mira; za davanje državljanstva nadležna je Banovina, osim državljanstva izuzetnim putem i oduzimanja državljanstva;

rudarsko zakonodavstvo i državna rudarska preduzeća. Pri davanju rudarskih koncesija koje interesuju narodnu odbranu postupiće Banovina sporazumno sa vojnom upravom. Ako ne bi došlo do sporazuma, odlučuje Ministarski savet;

izgradnja i održavanje državnih saobraćajnih sredstava i ostalih državnih objekata;

poslovi vera;

međunarodni pravni saobraćaj, s tim da se pravna pomoć u vanparničkim stvarima vrši direktno preko sudova; spoljna trgovina, kao i trgovina između banovina i ostalih delova države (jedinstvo carinskog i trgovinskog područja); zakonodavstvo o merama i tegovima, o zaštiti industrijske svojine, o poslovima privatnog osiguranja i osiguravajućim društvima;

menično pravo, čekovno pravo, trgovačko pravo, stečajno pravo, obligaciono pravo, pomorsko pravo, autorsko pravo;

propisivanje kazni za povredu propisa o predmetima iz nadležnosti države;

postavljanje putem zakona opštih načela prosvetne politike, kao i osnovnih načela o lokalnim samoupravama;

opšta načela radničkog prava i osiguranja, kao i opšta načela vodnog prava.

U cilju osiguranja narodne odbrane obezbediće se vojnoj upravi potreban uticaj u oblasti proizvodnje i saobraćaja.

Vlada će pristupiti i prenošenju nadležnosti sa države na Banovinu Hrvatsku odmah posle obrazovanja te Banovine.

Banovini Hrvatskoj, da bi mogla uspešno svršavati poslove svoje nadležnosti, ima se obezbediti potrebna finansijska samostalnost.

Definitivne kompetencije Banovine Hrvatske odrediće se prilikom preuređenja države.

V Zakonodavnu vlast u stvarima iz nadležnosti Banovine Hrvatske vrše Kralj i Sabor zajednički.

Sabor sastavljaju zastupnici, koje narod slobodno bira opštim, jednakim, neposrednim i tajnim glasanjem, sa predstavništvom manjina.

Upravnu vlast u stvarima iz nadležnosti Banovine Hrvatske vrši Kralj preko Bana.

Bana Banovine Hrvatske imenuje i razrešava Kralj.

Ban je odgovoran Kralju i Saboru.

Svaki pismeni čin Kraljevske vlasti u poslovima Banovine Hrvatske premapotpisuje Ban i snosi odgovornost za isti.

Sudsku vlast u Banovini Hrvatskoj vrše sudovi. Njihove presude i rešenja izriču se i izvršavaju u ime Kralja, na osnovu zakona.

Državi se obezbeđuje nadzor nad izvršenjem Ustava i državnih zakona od strane banovinskih vlasti.

Za rešenje sporova nadležnosti između države i Banovine i za ocenu ustavnosti zakona osnovaće se Ustavni sud.

VI Opseg nadležnosti i položaj Banovine Hrvatske biće zagarantovani i naročitom ustavnom odredbom, koja se neće moći menjati bez pristanka ove Banovine.

VII Vlada će doneti nove propise o štampi, o udruženjima, zborovima i dogovorima, o izboru narodnih poslanika, kao i o drugim stvarima, u koliko je to potrebno za sprovođenje sporazuma".⁵

Lj. Boban, *Sporazum Cvetković—Maček*, Beograd, 1965, 403—404.

⁵ Prvi dodiri između kneza Pavia i Mačeka uspostavljeni su januara 1939, a posle prekida nastavljani preko Ivana Subašića. Maček je razgovarao sa Cvetkovićem aprila 1939. u Zagrebu, kao sa mandatorom krune. Na tok ovih pregovora imali su uticaja i izvanredni događaji u Evropi izazvani nacističko-fašističkom agresijom. Obe strane su išle na to da usled ovih događaja iznude ustupke druge pregovaračke strane. Albanija je bila okupirana, tako reći preko noći, a Čehoslovačka nestala s karte Evrope. Izdvajanje Slovačke u navodno nezavisnu državu išlo je naruku Mačeku i HSS. Štampa je pod uticajem HSS isticala da je najveće uzbuđenje nastalo u onim zemljama koje nisu bile iznutra sredene i u kojima je postojalo nezadovoljstvo naroda svojim položajem. Maček je u razgovorima tražio da se prvo utvrde granice Banovine i njene nadležnosti. Spor je nastao oko Mačekovih teritorijalnih zahteva, naročito oko dela Bosanske krajine („turske Hrvatske"). Namesništvo je posle stišavanja situacije i sagledavanja stava Berlina i Rima prema Jugoslaviji odbilo sporazum od 27. aprila 1939. Hrvatsko narodno zastupstvo je 8. maja 1939. stavilo do znanja da će internacionalizovati hrvatski problem. Cvetković je bio izložen pritisku Stojadinovićeve grupe koja se izjašnjavala protiv sporazuma sa Hrvatima. Definitivnu formu Sporazum je dobio 20. avgusta 1939. Objavljen je šest dana docnije. Posle ostavke Cvetkovićeve vlade obrazovana je nova vlada poznata kao Vlada Cvetković—Maček. Maček je postao potpredsednik vlade u kojoj se našlo još četiri predstavnika HSS, jedan predstavnik SDS, radikali Boža Maksimović i Lazica Marković, Branko Cubrilović iz Saveza zemljoradnika, vanstranačke ličnosti i predstavnici vladajuće Jugoslovenske radikalne zajednice.

UREDBA O BANOVINI HRVATSKOJ

26. avgusta 1939.

Čl. 1. — Savska i Primorska banovina, kao i srezovi Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica spajaju se u jednu banovinu pod imenom Banovina Hrvatska. Sedište Banovine Hrvatske je u Zagrebu.

Čl. 2. — (1) U nadležnost Banovine Hrvatske prenose se poslovi: poljoprivrede, trgovine, industrije, šuma, rudnika, građevine, socijalne politike i narodnog zdravlja, fizičkog vaspitanja, pravde, prosvete i unutrašnje uprave. Banovina Hrvatska ostaje nadležna za sve poslove koji po sada važećim propisima spadaju u nadležnost banovina.

(2) Svi ostali poslovi ostaju u nadležnosti organa državnih vlasti na celoj državnoj teritoriji.

(3) Isto tako ostaju u nadležnosti državnih vlasti i poslovi koji su od osobitog značaja po opšte interese države, kao što su:

1. — Staranje o državnoj bezbednosti, suzbijanje antidržavne i razorne propagande; vršenje policijske obaveštajne službe i osiguranja javnog reda i mira;

2. — Državljanstvo; za davanje državljanstva nadležna je Banovina, osim davanja državljanstva izuzetnim putem i oduzimanja državljanstva;

3. — Rudarsko zakonodavstvo i državna rudarska preduzeća. Pri davanju rudarskih koncesija koje interesuju narodnu odbranu, postupaće Banovina sporazumno sa vojnom upravom. Ako ne bi došlo do sporazuma odlučuje Ministarski savet. . .

Čl. 3. — (1) Banovini Hrvatskoj, da bi mogla uspešno svršavati poslove svoje nadležnosti, ima se obezbediti potrebna finansijska samostalnost. Ona se sastoji u samostalnom prikupljanju određenih prihoda i izvršenju rashoda predviđenih budžetom banovine . . .

Čl. 4. — (1) Zakonodavnu vlast u stvarima iz nadležnosti Banovine Hrvatske vrši Kralj i Sabor zajednički.

(2) Upravnu vlast u stvarima iz nadležnosti Banovine Hrvatske vrši Kralj preko Bana.

(3) Sudsku vlast u Banovini Hrvatskoj vrše sudovi. Njihove presude i rešenja izriču se i izvršuju u ime Kralja na osnovu zakona . . .

Čl. 7. — (1) Sabor se saziva Kraljevim Ukazom i zaseda u Zagrebu.

(2) Kralj ima pravo da raspusti Sabor, ali Ukaz o raspuštanju mora sadržavati naredbu za nove izbore i za novi saziv Sabora. Ukaz o raspuštanju Sabora premapotpisuje Ban.

Čl. 8. — (1) Kralj imenuje i razrešava Bana ukazom, koji premapotpisuje novoimenovani Ban.

(2) Pre stupanja na dužnost Ban polaže zakletvu na vernost Kralju i poštovanje zakonitosti. .⁶

Službene novine Kraljevine Jugoslavije, 26. avgust 1939.

⁸ Uredbu su doneli kraljevski namesnici, istog dana kada je zaključen Sporazum. Doneta je na osnovu člana 116. Ustava, koji je omogućavao Kruni da radi, i mimo ustavnih rešenja u izvanrednim okolnostima, pod kojima se mislilo na rat, mobilizaciju, nereda i pobune koji ugrožavaju javnu sigurnost i poredak. Ovako donete izvanredne mere moralo je naknadno ratifikovati Narodno predstavništvo. U slučaju Uredbe o Banovini Hrvatskoj do ove ratifikacije nije nikada došlo, jer je Skupština raspuštena, a novi izbori nisu održani. Na strani

29. avgusta 1939.

Mi se nismo mogli niti u teritoriji složiti i zato smo u sporazumu uzeli Savsku i Primorsku banovinu, te priključili k tome teritoriju grad i kotar Dubrovnik, hrvatske kotare iz Bosne: Travnik, Fojnicu, Brčko, Gradačac, Derventu, a iz Slavonije Ilok i Šid.

Tim nije pitanje hrvatskog teritorija riješeno definitivno, jer smo stavili u sporazum naročitu klauzulu, da će se definitivni obseg Banovine Hrvatske ustanoviti, kad se bude preuređivala čitava državna zajednica. A to je posve naravno. Jer posve drukčije će izgledati dotični teritorij Banovine Hrvatske, bude li u novo preuređenoj državnoj zajednici recimo i autonomna Vojvodina ili ne bude, drukčije bude li i autonomna Bosna ili ne bude, i t.d . . .

I mi smo to pitanje ostavili otvoreno.

Drugo što je važno jest, da narod mora imati na svome području vlast u svojoj ruci. I što se tiče te vlasti, to mogu reći, da smo mi Hrvati gotovo potpuno gospodari u svojoj domovini, koja se zove Hrvatska. U kompetenciji banovine Hrvatske prenosit će se sada brzim tempom, a za to treba da se pobrinu Hrvati, koji su u zajedničkom ministarstvu — svi poslovi osim poslova vanjskih, vojske, željeznice i pošta, te nekih drugih manjih sitnica.

I ta kompetencija nije još definitivna, i ta kompetencija će se prigodom uređenja potpuno urediti. Naročito nije definitivna kompetencija u pogledu financija, jer ta za sada još nije određena točno. Hrvatska financijska samostalnost ima se zagarantirati i bit će zagarantirana . . ?

V. Terzić, n. d., 92.

NEMAČKE ANALIZE O UNUTRAŠNJOJ POLITIČKOJ SITUACIJI U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

25. novembra 1939.

... U Jugoslaviji je momentalno spoljna politika u izvesnoj meri otišla na drugi plan od kako se u vodećim političkim krugovima učvrstilo uverenje da zasada ne izgleda da za Jugoslaviju postoji neposredna opa-

hrvatskih predstavnika, čak i u emigraciji, postojao je strah da se Sporazum o stvaranju Banovine Hrvatske ne odbaci.

Maček je, tri dana posle zaključenja Sporazuma na sednici Hrvatskog narodnog zastupstva ocenio isti kao „zasada barem jedan djelomičan sporazum". Istakao je, takođe, da pitanje hrvatske teritorije nije definitivno rešeno, kao ni pitanje kompetencija Banovine.

⁷ Maček ističe delimični karakter sporazuma u teritorijalnom i državno-pravnom smislu reći, što će se naglašavati i posle njegovog zaključenja, sve do početka rata, aprila 1941. Maček je znao da je protiv Sporazuma imao desnicu u HSS i ustaše, a knez uticajne srpske krugove oličene u vojsci, SPC i delu građanskih političara. Ustaše su bile za izdvajanje Hrvatske iz sastava Jugoslavije, a srpske građanske snage protiv koncesija koje je knez Pavle učinio Mačeku i Hrvatima, nalazeći da je time ugrožen srpski narod. Prema tome, Sporazum nije zadovoljio ni jednu društvenu i političku snagu u Jugoslaviji. Bio je tipičan kompromis srpske i hrvatske buržoazije u uslovima međunarodne krize i zaoštrenih unutrašnjih odnosa. Injime je počelo razgrađivanje centralističke Jugoslavije i Produblivanje duhovnog podvajanja. Bio je zakasneo, polovičan i nedosledan, er nije rešio pitanje položaja ostalih naroda (uključujući i srpski).

snost ili pretnja, jer je na Balkanu aktivnost Sovjetske Rusije očigledno prestala, a u vezi s tim prestale su i protivmere Italije.

U prvom planu javnog interesa, zbog toga, stoje unutrašnjepolitički problemi, o kojima se živo raspravlja, pri čemu je posebno u Hrvatskoj u više mahova već došlo do nasilnih akata i prilično ozbiljnih sukoba. Zato je jugoslovenski ministar pretsednik Cvetković bio prinuđen da u jednom govoru naglasi da sloboda ne znači bezvlašće. U unutrašnjepolitičkoj debati u prvom su planu uglavnom dva pitanja. Jedno je sprovođenje takozvanog sporazuma, to jest akcije sporazumevanja između Beograda i Zagreba, a drugo pitanje je u uzročnoj zavisnosti povezano s prvim — problem novog unutrašnjeg uređenja Jugoslavije u državno-pravnom pogledu. U kojoj su meri ta pitanja u međusobnoj zavisnosti, pokazuje već činjenica da određivanje granica sporazumom stvorene Hrvatske banovine samostalne u upravnom pogledu do sada još nije izvršeno i da i u pogledu konačnog povlačenja granice ne postoji potpuna saglasnost. Najpre treba konstatovati da i dalje u nesmanjenom obimu postoji zategnutost, koja već dvadeset godina vlada između Srba i Hrvata, a pre svega međusobno nepoverenje, što prirodno, vrlo mnogo ometa sprovođenje sporazuma. Isto tako, između Zagreba i Beograda postoje velike razlike u tumačenju sporazuma. Na jednoj strani Hrvati tvrde da Srbi u osnovi nastoje da Zagrebu načelno priznatu samostalnost u praksi učine iluzornom, pri čemu se ušančuju iza svakoja-kih birokratskih formi. Srbi, s druge strane, izjavljuju da autonomija data Zagrebu nije otpusnica i da Hrvati moraju i dalje uvek biti svesni odgovornosti prema Jugoslovenskoj državi. Nema sumnje, obe strane u svojim argumentima imaju u velikoj meri pravo. Na taj način, u ovom trenutku glavni je problem u tome da se shvatanja Srba i Hrvata, ako je ikako moguće, dovedu u saglasnost. Usred ove potpuno pomućene situacije u odnosima između Zagreba i Beograda prasnula je bomba muslimanskog vođe Kulenovića, koji je 6. novembra pred predstavnicima jugoslovenske štampe izneo zahtev da se jedna posebna administrativna jedinica, banovina Bosne i Hercegovine mora stvoriti. Da bi se razumelo šta bi jedna takva mera značila, mora se uzeti u obzir da su odmah posle stvaranja Hrvatske banovine Slovenci sa svoje strane, takođe, zahtevali stvaranje njihove banovine. A sada bi trebalo, pored hrvatske i slovenačke i pored srpske banovine, stvoriti još i četvrtu bosansko-hercegovačku! Takav zahtev pokreće najosetljivije probleme u jugoslovenskoj državi. Opasnost nije samo u tome što bi možda i Crnogorci mogli zahtevati svoju, petu banovinu, čime bi se nužno oslabile unutrašnje državne veze, jer te banovine ne bi bile ekonomske jedinice ili geografske jedinice nego izrazito etničke jedinice, štaviše, to bi imalo za posledicu da se etničke banovine u sebe začaure i da traže da se zadovolje sve moguće njihove posebne želje. Pre svega, takav razvoj morao bi biti na štetu ideje o jugoslovenskoj državi. U tome je i sva težina ovog problema, jer s obzirom na činjenicu da su na granicama Jugoslavije aktivne razne snage, iz Italije, Mađarske i Bugarske, to bi u nedostatku osećanja jugoslovenske državnosti upravo u ovim prigraničnim pokrajinama mogla da narastu centrifugalna nastojanja. Sa tih razloga, dakle, u Beogradu se nastoji da se obrazovanje drugih banovina bezuslovno spreči. Na sve to nadovezuje se posebna teškoća što Hrvati traže veliki deo Bosne i Hercegovine za svoju banovinu. U toj oblasti živi preko pola miliona katolika koje treba smatrati Hrvatima. Prema tome, u stvaranju bosansko-hercegovačke banovine Hrvati vide nameru

ia se teritorija hrvatskog uticaja suzi, dok Srbi u jugoslovenskom državnom interesu takvu banovinu ne prihvataju. Srbi su pri tome u di-
enti. Jer, ako se ne stvori samostalna banovina Bosne i Hercegovine,
tada se sa sigurnošću može očekivati da će Hrvati zahtevati i uspeti da
se krajevi Bosne nastanjeni Hrvatima pripoje hrvatskoj banovini, koja
bi na taj način postala još veća i moćnija. Već sada Hrvati traže za
svoju banovinu krajeve oko Sombora i Subotice kao i hrvatska naselja
i Bačkoj i Baranji, a to je zahtev koji je etnički razumljiv, ali koji se sa
stanovišta cele države mora smatrati opasnim. Pored tih čisto teritorijal-
nih pitanja, između Srba i Hrvata vlada prilično jaka zategnutost i u čis-
to personalnim pitanjima. Tako, Hrvati se žale da se sa njihovim sapleme-
nicima u Srbiji rdavo postupa. Srbi podižu isto takve žalbe u obratnom
Dravcu. U poslednje vreme između službenika Srba i Hrvata u više ma-
lova došlo je do nasilnih akata koji su u manjim mestima dobili ka-
rakter pravih sukoba, pri čemu je bilo i više mrtvih. S obzirom na te
sukobe, hrvatski vođa Maček uputio je poziv u kojem je svoje prista-
lice pozvao na red i disciplinu, da se ne bi ugrozilo delo sporazuma. Pri
tome su Hrvati do sada ovako ili onako već mnogo štošta uspeali da
Dostignu ili sprovedu. Tako, autonomni upravni poslovi sa pojedinih
ninstarstava u Beogradu preneti su na hrvatske vlasti. Policija i žan-
darmerija u Hrvatskoj takođe prenete su u hrvatske ruke. Isto tako,
reč su stvoreni hrvatski upravni sud i državna glavna finansijska kon-
trola. Finansijska autonomija većim delom je već ostvarena, i to tako
ito je 28% sredstava iz državnog budžeta dodeljeno Hrvatima. Novo ure-
ljenje već je u velikoj meri sprovedeno i u pogledu službenika. Tako, do
sada je u Hrvatskoj banovini napustilo svoja mesta 1.500 upravnih služ-
benika, šumarskih inženjera, trgovačkih i industrijskih službenika i 800
lastavnika, svi srpske plemenske pripadnosti. Otpušteni službenici ne
imeju više da upražnjavaju nikakvu profesiju u Hrvatskoj. Prirodno, ti
jpušteni službenici predstavljaju veoma opasan elemenat nezadovolj-
stva, jer na srpskoj teritoriji, prirodno, privremeno ne postoje nikakve
nogućnosti za zapošljavanje. Zaista, može se reći da su Hrvati prak-
tično već postigli veoma mnogo, mada delimično samo putem pritiska i
Dretnji, i to prvenstveno pretnjama Mačeka da će se povući. Ako su sa-
la, pak, uprkos svemu tome Hrvati još uvek nezadovoljni i naveliko
spojavaju svoje neraspoloženje prema Beogradu, onda se to može sve-
sti na dva uzroka. Jedan je u tome da se hrvatska opozicija iz inostran-
stva veoma snažno podržava, i to — prirodno, sa raznih razloga — ka-
co sa engleske strane tako i sa italijanske. Drugi uzrok je postojanje
ake unutrašnje hrvatske opozicije protivu Mačeka. Ovde je reč o hr-
vatskoj nacionalističkoj grupi koju ideološki vodi Pavelić. Ova opozi-
:iona grupa zahteva postizanje mnogo dalekosežnijih ciljeva u hrvat-
koj politici i stvarno potpunu nezavisnost, po mogućstvu i samostalnu
irvatsku državu. Ti krugovi prebacuju Mačeku da je prema Beogradu
}io mnogo popustljiv i kritikuju ga tvrdeći da se uopšte upustio u kom-
promisno rešenje kako to pokazuje sam sporazum. Treba konstatovati
la Pavelić u Hrvatskoj naročito kod mlade generacije ima vrlo mnogo
;vojih pristalica. Za neraspoloženje hrvatske omladine karakterističan
e rezultat studentskih izbora na pravnom i ekonomskom fakultetu u
Zagrebu, na kojima su Mačekove pristalice dobile 254 glasa, leva opo-
:icija 100 glasova a hrvatski nacionalisti (Pavelićeva grupa) 325 glasova:
ova poslednja grupa bila bi, prema tome, najjača partija. Kada je
'ezultat tih izbora objavljen, pred univerzitetskom zgradom u Zagrebu

masa od više hiljada glava pevala je hrvatsku himnu i priređeno je ve selje. Porastom opozicije u hrvatskom taboru, prirodno, još više se otežava objašnjavanje još nekih nerešenih pitanja koja proizilaze iz sporazuma. Na primer, položaj hrvatskog bana je još uvek veoma sporan. Hrvati izjavljaju da ban nije odgovoran centralnoj vladi u Beogradu već samo Kralju. U Beogradu, naprotiv, ističe se da takvo shvatanje mora nužno dovesti do raspadanja države. Dalje, treba konstatovati da je ublažavanje cenzure štampe dovelo do toga da se u štampi vode mnoge i oštre polemike, pri čemu se duhovi jako uzbuđuju. Za celinu države iz takvog razvoja proističu veoma ozbiljni problemi. Tako, već sada se mora nepobitno uvideti da povratak nekoj vrsti autoritativnog diktatorskog režima, sličnog Stojadinovićevom ili ranijem Zivkovićevom, više nije moguć. Ako bi se to iz Beograda pokušalo, onda bi takav pokušaj nesumnjivo doveo do revolucije. Međutim, i preuređenje države ka federalizmu pokazuje se sve težim. Zbog toga ne iznenađuje što su neki krugovi i veoma ozbiljni ljudi u Beogradu zabrinuti za budućnost i što se tu i tamo vrši upoređivanje sa čehoslovačkom državom i njenim razvojem. Tu i tamo ima i takvih ljudi u Beogradu koji jedini izlaz vide u vojnoj diktaturi. Ali za jednu takvu diktaturu nedostaju podesni ljudi. S druge strane, u Zagrebu u punoj su akciji jake snage koje, delom podržavane iz inostranstva, pripremaju potpuno otcepljenje Hrvatske od Srbije, pri čemu kao razlog ističu da stvaran sporazum sa Beogradom nikada ne bi bio moguć, jer Srbi ne bi želeli da napuste svoje pozicije glavne sile. Ove suprotnosti otežavaju i pooštavaju situacija stvorena ratom i pokušaji koje čine razne države da utiču na Beograd. U odnosu na jugoslovensku vladu, u tim nastojanjima suprotnosti između Zagreba i Beograda ubacuju se u igru i iskorišćavaju. Na taj način, trenutna situacija jugoslovenske vlade i jugoslovenske države uopšte je teška, a budućnost mutna i neizvesna.⁸

Aprilski rat 1941, 466—469.

REZOLUCIJA 10 NARODNE "ODBRANE

14. aprila 1940.

... Narodna odbrana smatra činjenicu da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan jedinstveni narod, za neoborivu. Ovo jedinstvo je nasušna i neuklonjiva potreba za budućnost i opstanak Jugoslavije. Polazeći sa toga stanovišta stvarnosti i neophodnosti, ona sa punim poverenjem gleda na čas, kada će jugoslovenski narod kompetentno i bez apelata doneti svoju konačnu i izvršnu presudu o aktu od 26. avgusta 1939. godine.

Narodnoj odbrani nije izmaklo, kako se sa izvesne strane nastoji stvarnost jugoslovenskog nacionalnog jedinstva zameniti i zaseniti tezom: „Sudbinske povezanosti naroda srpskog, naroda hrvatskog i naroda slovenačkog“.

Suprotno tome, Narodna odbrana proklamuje glasom, punim vere, ljubavi i saznanja, da sudbinska povezanost Srba, Hrvata i Slovenaca

⁸ Pa i godinu dana kasnije nemački ambasador u Italiji, Ulrich fon Hasel uočavao je nehomogenost Cvetkovićeve vlade, krizu srpsko-hrvatskih odnosa, nezadovoljstvo „generalske klike“; isticao je da na Mačekovoj strani ne postoji **čvrsta i iskrena vezanost za jugoslovensku državu, te da bi Hrvati radije vezali sudbinu za Nemačku, kao Slovačka, nego za Italiju.**

može nepokolebljivo i u večnosti postojati samo u jugoslovenskom narodnom jedinstvu.

„Sudbinska povezanost“ — kako ju izvesna strana shvata — doводи do čudnih izjava aktivnih kraljevskih ministara, koji u zvaničnoj funkciji govore o posebnim odnosima Hrvatske prema drugim državama i narodima, odbacujući ili bacajući u zasenak Jugoslaviju, koji su tom prilikom bili pretstavnici.

Zato će Narodna odbrana prema aktu od 26 avgusta 1939 godine podesiti svoj stav i svoj nacionalno-prosvetni i nacionalno-odbranbeni rad u duhu svojih pravila i svoje nepromenljive ideologije o narodnom jedinstvu, u dubokom uverenju, da ni pokušaj od 26 avgusta 1939 godine, kao ni svi ostali slični i dosad i otsad, neće uspeti, da u srcima Srba, Hrvata i Slovenaca uguše nagoni osećaj, da smo: jedna duša, jedno srce u jednom nacionalnom telu, da imamo jednu volju u sadašnjosti i budućnosti za jedan isti cilj: srećna, slobodna, jedinstvena socijalna pravična Jugoslavija, teritorijalno i duhovno . . .⁹
Aprilski rat 1941, 598.

NACRT UREDBE O ORGANIZACIJI SRPSKE ZEMLJE

1940.

I

Obrazovanje srpske zemlje

Čl. 1

Banovine Vrbaska, Drinska, Dunavska, Moravska, Zetska i Vardarska spajaju se u jedno pod zajedničkim imenom Srpske zemlje, čije je sedište u Skoplju.

Dosadašnje banovine se pretvaraju u oblasti, zadržavajući svoje nazive i svoja sedišta.

II

Prenošenje nadležnosti na Srpske zemlje

Čl. 2

U nadležnost Srpske zemlje prenose se poslovi: poljoprivrede, trgovine, industrije, šuma, rudnika, građevina, socijalne politike i na rodno zdravlja, fizičkog vaspitanja, pravde, prosvete i unutrašnje uprave.

Svi ostali poslovi ostaju u nadležnosti organa državnih vlasti na celoj državnoj teritoriji. . .

III

Organizacija vlasti Srpske zemlje

Čl. 4

Zakonodavnu vlast u stvarima iz nadležnosti Srpske zemlje vrše Cralj i Sabor zajednički.

⁹ Ova unitaristička organizacija, kojoj je na čelu stajao kasniji komandant vojvoda Ilija Trifunović Birčanin, čiji su vrhovi bili povezani sa Britancima, odbacivala je bilo koji oblik „labavljenja“ Jugoslavije. Smatrala je održavanje edinstva kao amanet kralja Aleksandra. Zalagala se za „narodno jedinstvo“, teritorijalnu celinu“, bezbednost države i njenu odbranu. Nasuprot ovim čvrstim entralističko-unitarističkim stavovima Narodna odbrana je dozvoljavala, ali u kladu s njima, bar na recima, izmenu „političko-administrativnog“ sistema koji i najbolje odgovarao ekonomskim, socijalnim i saobraćajnim potrebama pojedinih krajeva s tim da se integritet celine ne dovodi u pitanje.

Upravnu vlast u stvarima iz nadležnosti Srpske zemlje vrši Kralj preko Zemaljskog saveta.

Sudsku vlast Srpske zemlje vrše sudovi. Njihove presude i rešenja izriču se i izvršuju u ime Kralja na osnovu zakona . . .

IV

Oblasti i njihovo uređenje

Cl. 13

Oblasti su upravne i samoupravne jedinice.

U nadležnost oblasti dolaze svi poslovi iz banovinskog delokruga. Ova nadležnost će se dopuniti i proširiti posebnim zemaljskim zakonima, prema potrebama pojedinih oblasti.

Cl. 14

Organi oblasti su oblasna skupština i oblasni odbor.

Politički predstavnik zemaljskog Saveta u oblasti je Veliki župan, koji se postavlja Kraljevim ukazom na predlog Pretsednika Zemaljskog saveta . . .¹⁰

Lj. Boban, *Sporazum Cvetković—Maček*, Beograd, 1965, 412—418.

APEL „HRVATSKOG NACIONALNOG KOMITETA" GROFU ČANU ZA PODRŠKU ITALIJE U STVARANJU NDH

10. juna 1940.

. . . Stoga se mi potpisani delegati hrvatske nacionalne organizacije svih hrvatskih pokrajina, okupljeni u Nacionalnom komitetu za oslobođenje i uspostavljanje Nezavisne Države Hrvatske, obraćamo Vašoj ekscelenciji i molimo Vas da budete tumač kod Dučea velike i slavne fašističke Italije, na koju apelujemo da nam pomogne i uputi svoju hrabru i nepobedivu vojsku za odbranu svete i pravedne stvari hrvatskog naroda protiv varvarskog tlačenja Srbije i njenih saveznika, kako bi se, pod okriljem Italije, mogla uspostaviti hiljadugodišnja nezavisna hrvatska država, koja je uvek predstavljala i predstavljace zaštitni bedem zapadne kulture i civilizacije na ovoj teritoriji za većitu borbu protiv varvarskog nadiranja sa istoka da bi se ponovo ovde učvrstio pravedan mir i obezbedio civilizovani život ne samo hrvatskoj naciji već i ostalim susednim narodima koji jednako trpe na ovom okrajku evropske zemlje od nametnute nepravedne i veštačke političke situacije . . .¹¹ *Aprilski rat 1941*, 699.

¹⁰ Iznosi se uverljiva pretpostavka da je Nacrt ove Uredbe radila grupa članova Komisije koja je sa Cvetkovićeve strane učestvovala na pravnoj strani izrade Sporazuma Cvetković—Maček (profesori: Konstantinović, Tasić i Ilić). Uredba je ostala u Nacrtu. Lj. Boban smatra da Nacrt nije raden u saglasnosti sa vodstvom HSS. Nacrt je prvi objavio Lj. Boban (dobio ga je od prof. Vase Cubrilovića kome je Nacrt dao Dragiša Cvetković).

¹¹ Za ustaše je dobijanje Banovine bilo samo vid „lažne samostalnosti" ili „prividna samostalnost". Ova „samostalnost", po njima, nije bila ni stalna, jer bi je srpski krugovi doveli u pitanje samo da se međunarodna situacija promeni u njihovu korist, a nije obuhvatala ni celu hrvatsku naciju, odnosno njenu teritoriju. Hrvatski narod je, samim tim, odlučio da uspostavi „suverenitet nad celom svojom istorijskom i etničkom teritorijom". Ustaše su ponavljale stare stereotipe o materijalnoj eksploataciji Hrvatske i Jugoslaviji kao veštačkoj tvorevini. Na versajski karakter Jugoslavije obarali su se najpre Nemci, posle 1919, zatim Ko-

Oktobra 1940.

2. Takozvani sporazum između srpske i hrvatske gospode u jesen 1939 g. bio je „sporazum za daljnje izrabljivanje radnih masa i nacionalno ugnjetavanje naroda Jugoslavije“ (Rezolucija KI). S jedne strane tim sporazumom nije riješeno hrvatsko pitanje, s druge strane još više se otvoriše prohtjevi hrvatske buržoazije, a isto tako nije zadovoljan ni jedan veliki dio srpske buržoazije. Podmukla međusobna borba sve jače izbija na javu. Nacionalni šovinizam raspiruje se sa jedne i druge strane. Hrvatska buržoazija pokazuje iste ugnjetavačke tendencije prema drugim narodima Jugoslavije kao i srpska: pretenzije hrvatske buržoazije prema Bosni, Hercegovini, Vojvodini pa čak i prema Sloveniji to jasno potvrđuju.

3. Seljačko pitanje u Hrvatskoj tim sporazumom nije riješeno. Ono je ostalo ne samo dalje otvoreno, nego se još i više zaoštrava time, što hrvatska gospoda nisu riješila ni jedno pitanje koje tišti seljake: a) agrarno pitanje, raspodjela veleposjedničkih imanja i davanje za upotrebu šuma seljacima; b) sniženje poreza i drugih tereta; v) razduženje seljaka i davanje kredita; g) obaranje cijena industrijskih proizvoda i likvidacija prekupaca seljačkih proizvoda u korist seljaka-proizvođača i širokih narodnih masa itd. Naprotiv, na hrvatsko seljaštvo lameću se novi tereti u obliku raznih prireza, i radi održavanja mnogobrojnog birokratskog aparata, zaštite i drugih organa ugnjetavanja. Seljaci moraju plaćati prireze čak i na ono što sami troše (vino itd.).

Gnjev prevarenih hrvatskih seljačkih masa okreće se danas protiv vlastite hrvatske gospode, sve više se zaoštavaju klasne suprotnosti u selu ..¹²

Aprilski rat 1941, 839.

linterne i najzad ustaše. Istovremeno se isticalo da Hrvatska pripada zapadnoj civilizaciji. Orijentisana je prema italijanskoj naciji polazeći od zajedničke kulture, civilizacije i vere.

¹² Po analizi KPJ, Sporazum je još više zaoštrio protivrečnosti u „reakcionom logoru“ jugoslovenske buržoazije. Srpska buržoazija nije u suštini privatala deobu vlasti

sa svojom hrvatskom suparnicom, a hrvatske građanske snage su bile nezadovoljne nalazeći da su i suviše malo dobile dogovorom sa Beogradom. Protiv Sporazuma su u Srbiji nastupali: Udružena opozicija, Srpski kulturni klub, vojni krugovi, Srpska pravoslavna crkva, Narodna odbrana. Sporazumom su bile nezadovoljne i građanske snage u Sloveniji, Bosni i Hercegovini, rnoj Gori. HSS se godinama predstavljala kao hrvatski nacionalni pokret: obevala je seljaštvu i radništvu rešenje socijalno-ekonomskih pitanja čim se reši lavno pitanje — nacionalno. Međutim, već posle godinu dana života Banovine idelo se da hrvatska buržoazija i ne pomišlja da radi na blagostanju hrvatskog seljaštva. U samoj HSS se produbljivala polarizacija na desnicu i levicu, koja se slučaju ove poslednje naročito zapažala u kotarskim organizacijama Stranke, esničarskoj struji, koja se sve jače infiltrirala u vodstvo i lokalne organizacije [SS, naruku su išli fašistička agresija i uspesi Nemačke i Italije.